

Ana – Maria BĂRBULEANU (TERECHE)

LIMBAJUL RELIGIOS ROMÂNESC ACTUAL

Editura Universitaria, Craiova

Colecția Logosfera

Coordonator: Gabriel COȘOVEANU

Comitet științific:

Andrei BODIU, Universitatea „Transilvania” din Brașov

Ioana BOTH, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Corin BRAGA, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Ion BUZERA, Universitatea din Craiova

Cecilia CĂPĂȚÎNĂ, Universitatea din Craiova

Elena DRAGOȘ, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Roberto MERLO, Università degli Studi di Torino

Boriyana MIHAILOVA, St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Constantin-Ioan MLADIN, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

G.G. NEAMȚU, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Nicolae PANEA, Universitatea din Craiova

Liviu PAPADIMA, Universitatea din București

Gabriel POPESCU, Universitatea din Craiova

Mihaela SECRIERU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Vasile SPIRIDON, Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău

Colecția Logosfera reunește scrieri din sfera științei și a artei limbajului: filozofia limbajului, semiotică verbală și paraverbală, teoria limbii, lingvistică generală și comparată, lingvistici idiomatice, romanistică, românică; fonetică, fonologie, grafematică, ortografie, lexicologie, lexicografie, semantică, morfologie, sintaxă; stilistică funcțională, sociolingvistică, pragmatică, analiza discursului, terminologii, dialectologie, istoria limbii, istoria limbii române literare, onomastică, cultivarea limbii, didactica limbii și a literaturii; teorie literară, critică literară, studii culturale, hermeneutică, exegeză, critică genetică, istorie literară, comparativă, studii de gen, metodologia cercetării științifice, poezie, proză, eseuri; sub formă de volum individual, unitar sau colecție de studii și articole, tratate, volume colective, volume ale unor sesiuni de comunicări, antologii, crestomații, culegeri, vademecumuri, teze de doctorat, prezentări ale unor proiecte de cercetare etc.

Propunerile de publicare pot fi trimise pe adresa colectialogosfera@yahoo.com

Lucrările publicabile vor avea ca referenți doi specialiști în domeniile amintite, din țară sau din străinătate, din sau din afara Comitetului științific, și vor fi avizate de coordonatorul colecției.

Ana –Maria BĂRBULEANU (TERECHE)

**LIMBAJUL RELIGIOS ROMÂNESC
ACTUAL**

**EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2013**

Referenți științifici:
Prof.univ.dr. Ion TOMA
Prof.univ.dr. Cecilia CĂPĂȚĂNĂ

Copyright © 2013 Universitaria
Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BĂRBULESCU, ANA-MARIA

Limbajul religios românesc actual / Ana-Maria Bărbulescu (Tereche). -
Craiova : Universitaria, 2013
Bibliogr.
ISBN 978-606-14-0657-9

811.135.1'276.6:2

Apărut: 2013
TIPOGRAFIA UNIVERSITĂȚII DIN CRAIOVA
Str. Brestei, nr. 156A, Craiova, Dolj, România
Tel.: +40 251 598054
Tipărit în România

1. Stadiul actual al cercetării limbajului religios românesc

Istoria cercetărilor consacrate limbajului religios românesc

Limbajul religios românesc a constituit obiectul de studiu a numeroase cercetări care au abordat problema din puncte de vedere diferite⁷, respectiv a apariției primelor texte în limba română (texte religioase sau influențate de practica religioasă), a apariției primelor traduceri de texte religioase. Perspectiva fundamentală a fost perspectiva istoriei limbii române literare (scrise), a rolului jucat de limba scrierilor bisericești în constituirea limbii române literare scrise.

Cercetătorii au emis opinii diferite referitoare la limbajul religios, unii negând existența acestuia, alții relevând trăsăturile distinctive ale acestui tip de discurs.

Numărul studiilor consacrate descrierii limbajului religios în sine este, însă, restrâns. Gheorghe Chivu atrăgea atenția asupra acestui aspect într-o conferință ținută la Academia Română, în 1997⁸, precizând că ignorarea cărților de cult și a limbii acestora ar fi determinată de caracterul exclusiv laic al culturii noastre moderne. Acestui considerent i se adaugă faptul că limbajul religios este un limbaj închis, specializat, supus unor reguli particulare, precum și existența unor factori extralingvistici (referindu-ne la perioada comunistă, când limbajul religios a fost ignorat, devenind, de multe ori, un subiect tabu). Cu toate acestea, investigarea limbajului religios se impune, ca urmare a „schimbărilor rapide produse în societatea românească actuală”⁹, a faptului că preotul a devenit protagonist într-un proces de comunicare care se situează alături de comunicarea laică, prin urmare trebuie să se supună aceluiași reguli.

Începând cu Lazăr Șăineanu, terminologia religioasă apare între preocupările specialiștilor în domeniu. Unul dintre capitolele lucrării sale, apărute în 1887, *Încercare asupra semiologiei limbii române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor*¹⁰, este consacrat relației dintre creștinism și limba română.

Un studiu important pentru perioada în care a apărut este cel al lui Ioan Bălan, *Limba cărților bisericești. Studiu istoric și liturgic*, apărut la Blaj, în 1914¹¹.

Limba scrierilor bisericești a făcut obiectul unor lucrări din domeniul istoriei limbii literare¹², făcându-se distincție între textele bisericești și cele laice¹³.

⁷ Anumiți cercetători au negat existența unui limbaj religios în limba română, cf. Paula Diaconescu, Liviu Onu, care subsumează textele bisericești scrierilor beletristice.

⁸ Chivu, Gheorghe, *Civilizație și cultură. Considerații asupra limbajului bisericesc actual*, Editura Academiei Române, București, 1997.

⁹ *Ibidem*, p. 5.

¹⁰ Șăineanu, Lazăr, *Încercare asupra semiologiei limbii române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor*, Editura de Vest, Timișoara, 1999.

¹¹ Bălan, Ioan, *Limba cărților bisericești. Studiu istoric și liturgic*, Tipografia Seminarului teologic Greco-catolic, Blaj, 1914.

¹² Rosetti, Al., B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, ediția a II-a, Editura Minerva, București, 1971.

După 1990, limbajului religios i-au fost consacrate numeroase articole, studii sau teze de doctorat¹⁴.

Aspectele analizate în lucrările menționate sunt diverse, limbajul religios fiind studiat din perspective diferite și cu metode de cercetare diferite. Astfel, unele lucrări subordonează limbajul religios istoriei limbii literare, analizând textele religioase și rolul lor în formarea limbii române literare¹⁵, altele propun analiza unor termeni și sintagme aparținând spiritualității creștine¹⁶, altele demonstrează rolul civilizator al creștinismului la nivelul onomasticii¹⁷.

Gheorghe Chivu analizează fenomenele lingvistice prezente exclusiv în scrisul bisericesc sau utilizate cu o frecvență deosebită față de cea constatată în scrierile laice, demonstrând că acestea „individualizează, în cadrul românei literare contemporane, așa-numitul limbaj bisericesc”¹⁸. Textele religioase sunt abordate din perspectivă diacronică, fiind puse în evidență elementele de continuitate dintre româna literară din secolele XVII-XVIII și limba scrierilor bisericești actuale.

Vasilica Silvia Dima¹⁹ realizează o descriere minuțioasă a limbajului uneia dintre cele mai utilizate cărți de cult, *Molitfelnicul*, constatând trăsăturile specifice ale limbajului bisericesc și în acest tip de scrieri cu caracter tehnic, destinată ofierii slujbelor în cadrul cultului religios ortodox.

Comparând și analizând un corpus de texte religioase reprezentative, din punctul de vedere al doctrinei expuse, pentru cultul creștin, respectiv catolic și greco-catolic, Dana-Luminița Teleoacă evidențiază mai multe aspecte: concurența neologismelor cu termeni din fondul mai vechi al limbii; arhaisme lexicale și semantice; elementele populare și regionale; evoluția semantică a unor termeni din

¹³ Munteanu, Ștefan, Vasile D. Țâra, *Istoria limbii române literare. Privire generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.

¹⁴ Studiile și articolele profesorului Gheorghe Chivu: *Civilizație și cultură. Considerații asupra limbajului bisericesc actual*, Editura Academiei Române, București, 1997; *O variantă ignorată a românei literare moderne – Limbajul bisericesc*, în *Limba română*, nr. 9-12/ 1995; lucrările Danei-Luminița Teleoacă: *Terminologia creștină în limba română*, Editura Academiei Române, București, 2005, *Limbajul bisericesc actual între tradiție și inovație*, Editura Academiei Române, București, 2008, precum și alte articole ale autoarei; tezele de doctorat privind limbajul religios: Manuela Claudia Neculai (Stănică), *Caracteristici lingvistice ale scrierilor religioase românești de rit apusean*, Universitatea din București, 2009; Mihaela Chivoiu, *Structuri pronominale în textele biblice românești*, Universitatea Ovidius, Constanța, Avram, Viorica, *Limbajul predicii religioase creștine*, Universitatea din București, 2010.

¹⁵ Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, Ștefan Munteanu, V. D. Țâra, I. Gheție.

¹⁶ Ivăniș-Frențiu, Maria, *Limba română și limbajul rugăciunii. Limba română ca limbă liturgică*, Editura Anastasia, București, 2001.

¹⁷ Goicu, Simona, *Termeni creștini în onomastica românească*, Editura Amphora, Timișoara, 1999, Bălan-Mihailovici, Aurelia, *Dicționar onomastic creștin – repere etimologice și martirologice*, Editura Sophia, București, 2009.

¹⁸ Chivu, Gh., *op. cit.*, p. 7.

¹⁹ Dima, Vasilica Silvia, *Elemente arhaice în limbajul bisericesc actual – Molitvelnicul*, în *Limba română*, LI, nr. 4-6 / 2002.

limbaajul religios²⁰. Contribuții importante pentru studiul limbaajului religios românesc constituie, de asemenea, articolele cercetătoarei menționate referitoare la influența limbaajului religios asupra altor domenii, cum sunt botanica și zoologia sau asupra limbaajului comun.

O serie de articole dezbat problema locului scrisului religios în ansamblul limbii române literare, selectând anumite caracteristici lingvistice ale textelor religioase²¹. Asupra opiniilor cercetătorilor referitoare la acest aspect vom insista în cadrul acestui capitol.

Preocupări asupra limbaajului religios s-au remarcat și în câteva lucrări și articole apărute în străinătate²².

O contribuție semnificativă pentru analiza limbaajului religios o constituie lucrările lexicografice, denumite, de regulă, dicționare religioase²³; trebuie avut, însă, în vedere faptul că diferența dintre limbaajul laic și cel religios nu constă exclusiv în terminologie²⁴. De asemenea, trebuie ținut cont de distincția ce trebuie făcută între dicționarele nelingvistice, cu caracter enciclopedic, care înregistrează concepte, și dicționarele de termeni.

Considerăm că, prin analiza de față, putem aduce o completare studiilor și cercetărilor existente despre limbaajul religios. În acest sens, ne-am propus să descriem limbaajul religios din punctul de vedere al particularităților de structură și

²⁰ Teleoacă, Dana-Lumița, *Limbaajul bisericesc actual între tradiție și inovație*, Editura Academiei Române, București, 2008.

²¹ Deleanu, Marcu Mihail, *Stilul religios al limbii române literare*, în *Limbă și literatură*, vol. II / 1997; Coteanu, Ion, *Structura și evoluția limbii române (de la origini până la 1860)*, București, 1981, Secrieru, Mihaela, *Un arhivist al stilurilor funcționale ale limbii române – stilul religios*, în *Studii și cercetări științifice*, Universitatea din Bacău, Seria Științe socio-umane, nr. 10 / 2006, Chirilă, Adina, *Argument pentru o reconsiderare a stilului religios în limba română*, în *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, EUV, Timișoara, 2005 etc.

²² B. Récatas, *La terminologie chrétienne des Aroumains ou Koutzovalaques du Pindus*, în *Actes du VIe Congrès d'Études byzantines*, I, Paris, 1950; Helmut Hatzfeld, *Ecclesiastical terms in Roumanian and their semantic implications*, în *Boletín de Instituto Caro y Cuervo*, V, Bogotá, Homenaje al R. P. Restrepo, S.I, Bogotá, 1949; Ion Popinceanu, *Religion, Glaube und Aberglaube in der rumänischen Sprache*, Nürnberg, Hans Carl Verlag, 1964; Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Paien, chrétien et orthodoxe en aroumain*, în *Studi rumeni e romanzi*, Padova, I, 1995; Vlad Dragoș Topală, *De la numele proprii la numele comune în terminologia religioasă*, în volumul omagial dedicat împlinirii a 70 de ani de către profesorul Vârban Vătov (majoritatea acestor titluri sunt amintite de Liviu Onu în *Terminologia creștină și istoria limbii române*, Editura Academiei Române, București, 2000, p. 5-6).

²³ Stoian, Ion M., *Dicționar religios. Termeni religioși, credințe populare, nume proprii*, Editura Garamond, București, 1994; Braniște, Ene, Ecaterina Braniște, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Editura Diecezană, Caransebeș, 2001; Bria, Ion, *Dicționar de teologie ortodoxă de la A-Z*, București, 1981; Mircea, Ioan, *Dicționar al Noului Testament*, EIBMBOR, București, 1995; Tat, Alin, Sorin Marțian (coord.), *Dicționar teologic creștin*, Editura Dacia Educațional, 2008.

²⁴ Chivu, Gheorghe, *op. cit.*, p. 6.

de semnificație. Descrierea va urmări evoluția limbajului religios în raport cu evoluția limbii literare comune. Prin studierea diverselor tipuri de texte religioase, putem contribui la descrierea lingvistică a variantei religioase din spațiul românesc, așa cum funcționează el în procesul de comunicare specific religioasă.

Limbaaj, stil sau discurs religios?

Limba prezintă diverse variații determinate de structurile profesionale și culturale ale societății. Aceste variații reprezintă modalități de exprimare în anumite contexte și domenii și urmăresc anumite scopuri de comunicare, fiind numite *stiluri* sau *limbaje*. Astfel, s-a identificat un limbaj / stil religios / bisericesc/biblic, individualizat prin trăsături distinctive incontestabile.

Opiniile lingviștilor asupra problemei delimitării acestui limbaj / stil sunt multiple, uneori contradictorii. În cele ce urmează vom face o succintă prezentare a părerilor celor care au analizat această problemă de-a lungul timpului.

Ștefan Munteanu și Vasile Țăra consideră că literatura ecleziastică veche constituie o „variantă stilistică independentă”, care se opune variantei laice²⁵.

Boris Cazacu, Alexandru Rosetti și Liviu Onu vorbesc despre o „limbă a scrierilor religioase”, deosebită de cea a textelor laice²⁶.

În lucrarea *Istoria limbii române*, George Ivănescu vorbește despre o „limbă bisericească (subînțelegând o limbă literară a bisericii), deosebită de limba obișnuită [...] a literaturii laice”²⁷, afirmând că „de o limbă bisericească distinctă de restul limbii literare se poate vorbi numai în epoca capitalistă, când limba bisericească a rămas arhaizantă în raport cu limba culturii laice și în general moderne”²⁸.

Ion Coteanu admite existența unui limbaj teologico-filosofic având ca „obligație principală exegeza textului biblic”²⁹, după ce afirmase că nu există un singur stil al cărților bisericești pentru că acestea „nu au în totalitatea lor un stil, ci mai multe, după cum se încadrează în literatura artistică, în exegeza teologică sau în administrația bisericească”³⁰.

Alți autori au încercat să stabilească accepția termenilor „stil” și „limbaaj”. Astfel Ion Gheție afirmă că „stilurile sau limbajele pot fi comparate cu variantele teritoriale ale limbii literare și pot fi numite, de aceea, variante culturale ale acestei limbi”³¹. Acesta identifică, în perioada de început a scrisului literar românesc doar

²⁵ Munteanu, Ștefan, Vasile D. Țăra, *Istoria limbii române literare. Privire generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978, p. 24.

²⁶ Cazacu Boris, Rosetti, Alexandru, Onu, Liviu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, București, 1971, p. 104.

²⁷ Ivănescu, George, *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iași, 2000, p. 628.

²⁸ *Ibidem*, p. 569.

²⁹ Coteanu, Ion, *Structura și evoluția limbii române (de la origini până la 1860)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1981, p. 140

³⁰ Coteanu, Ion, *Stiluri moderne ale limbii române literare*, în *Limba română*, IX (1960), nr. 2, p. 59-60.

³¹ Gheție, Ion, *Introducere în studiul limbii române literare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 149.

două stiluri: „literatura compusă din producții religioase” și textele juridico-administrative.³²

Abordând problema stilurilor, cu referire la variantele culturale ale limbii române literare vechi, Gheorghe Chivu identifică trei stiluri: beletristic, juridic-administrativ și tehnico-științific³³, fiind de părere că acestea se regăsesc în textele bisericești actuale: „Scrisul bisericesc actual diferențiază din punct de vedere stilistic textele beletristice (de lectură sau de cult), de textele tehnice (de cult), de textele de dezbateră morală sau dogmatică, respectiv de textele de drept canonic, ilustrând deci toate cele trei variante funcționale de bază ale limbii.”³⁴

În opinia Adinei Chirilă, limbaajul religios în epoca veche reprezintă „însuși aspectul cultivat al limbii, norma literară, în raport cu care apar și se dezvoltă stilurile funcționale ale exprimării literare”³⁵. Limbaajul religios este varianta savantă, care se opune celei populare, și care devine, după cum afirma Gheorghe Chivu, „model lingvistic, urmat în procesul de stabilire a normelor limbii literare moderne, și model stilistic, imitat în încercarea de a sugera, cu mijloacele artei scriitoricești, trecutul, tradiția”³⁶. Analizând particularitățile textelor religioase, același cercetător concluzionează că „departe de a fi un simplu stil al limbii române literare, limbaajul bisericesc reprezintă o variantă funcțională paralelă și echivalentă cu ceea ce am putea numi ‘limbaaj laic’”³⁷, individualizându-se prin numeroase trăsături de tip arhaic și modalități de exprimare conservatoare. Diferențierea între stilul cărților bisericești și cel al scrierilor laice a început să se realizeze în secolul al XVIII-lea și s-a desăvârșit în secolul al XIX-lea; până în acel moment „cele două sfere de activitate intelectuală erau ilustrate de texte cu structură stilistico-lingvistică unitară”³⁸.

Dacă Ion Gheție și Gheorghe Chivu consideră că nu se poate vorbi despre un stil bisericesc sau biblic, întrucât textele religioase prezintă o mare diversitate compozițională³⁹, în lucrarea sa *Sintaxa limbii române*, Ion Diaconescu vorbește despre un „stil liturgic”, conservator, dogmatic, care nu acceptă abateri de la litera sa⁴⁰.

În opinia cercetătoarei Emilia Parpală, „stilul religios” cunoaște două variante: varianta cărților sacre, revelate, nu „scrise” și varianta textelor liturgice și

³² Idem, *Istoria limbii române literare. Privire sintetică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 96-98.

³³ Gheție, Ion (coordonator), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, Editura Academiei Române, 1997, p. 257-260.

³⁴ Chivu, Gh., *Limba română de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2000, p. 25.

³⁵ Chirilă, Adina, *Argument pentru o reconsiderare a stilului religios în limba română*, în *Studia în honorem magistri Vasile Frățilă*, EUV, Timișoara, 2005, p. 151.

³⁶ Chivu, Gh., *Civilizație și cultură ...*, p. 15.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Idem, *Limba română de la primele texte ...*, p. 25.

³⁹ Gheție Ion (coord.), *op. cit.*, p. 257-260, 472-481.

⁴⁰ Diaconescu, Ion, *Sintaxa limbii române*, I, Tipografia Universității București, București, 1992, p. 202.

a rugăciunii, de esență orală, chiar dacă se bazează pe textele scrise, *Cazaniile* lui Coresi și Varlaam și *Didahiile* lui Antim Ivireanul fiind scrise în stil retoric bisericesc, „o variantă a stilului beletristic din vechea română literară”⁴¹.

Sintagma „stil biblic” este utilizată și de Lidia Sfârlea în studiul său despre stilurile literare⁴². Acesta reprezintă varianta neoficială, neartistică a diasistemului stilistic literar, cu particularități distinctive pentru fiecare nivel textual.

Niculina Iacob descria astfel stilul religios: „Deși nu se înscrie pe deplin în secțiunea sincronică din diacronia limbii române literare actuale, stilul religios este o variantă incontestabilă a acesteia și trebuie să i se acorde locul cuvenit atât între celelalte variante ale limbii române literare, cât și în cultura românească actuală”⁴³.

În ceea ce ne privește, considerăm că opinia autorilor care văd în textul religios actual o variantă a limbii literare, și nu un stil subsumat literaturii beletristice, este cea corectă.

Limba textelor bisericești contemporane este, deci, continuatoarea vechii noastre limbi literare, în uz până în primele decenii ale secolului al XIX-lea, așa cum stipulează și Gheorghe Chivu: „înlocuită din rangul de limbă literară oficială de limba scrierilor laice, ea a devenit, după 1830, model pentru aceasta: model lingvistic, urmat în procesul de stabilire a normelor literare moderne, și model stilistic, imitat în încercarea de a sugera, cu mijloacele artei scriitoricești, trecutul, tradiția.”⁴⁴

- Limbaajul religios este specific unui grup profesional-misionar (preoților), însă se poate extinde și în afara acestui grup, date fiind implicațiile sociale vaste pe care le presupune religia, în general, în relație cu toate categoriile sociale. În funcție de ramurile religiei căreia îi este destinat, se disting următoarele varietăți interne ale limbaajului religios:

- Limbaajul biblic - cel mai vechi și cel mai conservator;

- Limbaajul liturgic - apropiat în privința caracterului refractar la inovații de cel biblic;

- Limbaajul tehnic religios - comparabil cu limbajele socio-profesionale specifice variantelor laice ale limbii române literare;

- Limbaajul omiletic - mai liber decât celelalte două variante și care permite o evidentă personalizare a mesajului;

- Limbaajul dogmatic sau teologic - privește expunerea și fundamentarea teoretică a izvoarelor și a dogmelor religioase.

Dintre toate acestea, dominant este limbaajul biblic, datorită faptului că el reprezintă nucleul obiectului de referință confirmată și de tradiție în cultura

⁴¹ Parpală, Emilia, *Introducere în stilistică*, Editura Universitaria Craiova, Craiova, 2006, p. 223.

⁴² Sfârlea Lidia, *Delimitarea stilurilor literare românești*, în *Studii de limbă literară și filologie*, II, București, 1972.

⁴³ Niculina, Iacob, *Limbaajul biblic românesc (1640-1800). Biblia de la Blaj - Text de referință în tradiția biblică românească*, vol. II, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, Suceava, 2001, p. 21.

⁴⁴ Chivu, Gh., *Civilizație și cultură...*, p. 15.

românească. De asemenea, el este și cel mai conservator, dovadă fiind păstrarea multor fapte de limbă ce au caracterizat etape mai vechi din evoluția limbii române literare. Textele biblice au păstrat continuu elementele de limbă specifice, în timp ce altele au fost reintroduse nu cu scop expresiv-artistic (ca în textele beletristice), ci pentru a respecta sacralitatea textelor religioase⁴⁵.

Textul religios diferă de textele laice contemporane printr-o serie de caracteristici de natură lingvistică și de natură pragmatic-enunțiativă. În plan lingvistic, este vorba despre particularități ortografice, lexicale, morfologice, sintactice și de topică. Aspectele lingvistice (pe care le vom relua și aprofunda într-un capitol următor al cercetării noastre) prezente exclusiv în scrisul religios sau cu o frecvență diferită de cea întâlnită în scrierile laice individualizează limbaajul bisericesc în cadrul limbii române contemporane. În plan pragmatic-enunțiativ, limbaajul religios se individualizează prin raportul dintre factorii constitutivi ai actului de comunicare, care se diferențiază de cel prezent în comunicarea laică, prin următoarele aspecte: dualitatea emițătorului, întrucât există un emițător primar – divinitatea și un emițător secundar – omul, care se transpune în intermediar al comunicării între Dumnezeu și om; referentul este unic: lumea transcendentă preexistentă, creată și redată prin limbaaj, al cărui paradox este acela că „deși este prin definiție ordonat către referenți invizibili, se prezintă ca un limbaaj descriptiv”, încercând „să caracterizeze, să facă cunoscută o realitate cunoscută individual, care are modul ei propriu de obiectivare, dar cu un referent unic: Dumnezeu”⁴⁶; destinatarul este omul sau, în imnurile religioase, divinitatea însăși; mesajul nu este construit în funcție de receptor (în special în textele secolelor XVI-XVII); codul este caracterizat de conservatorism, refractar inovației.

Multitudinea acestor particularități incontestabile îndreptățesc opinia că limbaajul religios nu este doar un stil (al limbii comune), ci el trebuie înțeles ca „un diasistem în sine cu mai multe variante sau stiluri subordonate”⁴⁷. Variantele limbaajului religios sunt cele menționate mai sus, specializate în funcție de domeniul de utilizare și de finalitate și aparținând, ca și în cazul limbaajului laic, stilurilor funcționale: științific (*Liturghierul*, *Catehismul*), juridico-administrativ (Drept bisericesc, Canoanele Bisericii, Pravilele), beletristic (psalmii, Viețile sfinților), publicistic (presa religioasă).

⁴⁵ Gheție, Ion, Gheorghe Chivu, *Contribuții la studiul limbii române literare - secolul al XVIII-lea (1688-1780)*, Ed. Clusium, Cluj-Napoca, 2000, p. 305.

⁴⁶ Chirilă Adina, *art. cit.*, p. 145.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 155.

2. Geneza și evoluția limbajului religios românesc

2.1. Considerații lingvistico-istorice despre vechimea creștinismului la români

Încreștinarea poporului român (secolele IV-VII) a fost un proces care s-a desfășurat concomitent cu etnogeneza sa, fapt demonstrat de „originea terminologiei creștine românești primordiale și a ideologiei pe care o reprezintă aceasta”⁴⁸.

Răspândirea creștinismului în spațiul carpato-danubiano-pontic s-a făcut în limba latină, astfel că noua credință a devenit unul dintre factorii principali ai promovării elementelor romane printre geto-daci.

Misionarii creștini au folosit în spațiul carpato-danubiano-pontic limba latină vulgară, care era înțeleasă de locuitorii acestui spațiu. În a doua jumătate a secolului al II-lea, creștinismul a fost răspândit în provinciile Imperiului Roman, fapt ce a contribuit la impunerea latinei vulgare, deci la romanizarea acestor regiuni. După cucerirea Daciei de către romani, activitatea misionară s-a accentuat prin coloniști, prin ostașii creștini din armata romană, prin sclavi, prin negustori și, în secolul al IV-lea, prin captivii creștini aduși de goți din sudul Dunării.

Răspândirea creștinismului la geto-daci încă din primele trei secole ale erei creștine este confirmată de mărturii literare⁴⁹, arheologice⁵⁰ și lingvistice. După o veche tradiție creștină, păstrată de istoricul Eusebiu de Cezareea (+340), în Scitia, pe care cei mai mulți dintre istorici o identifică cu Dacia Pontică sau Scythia Minor (Dobrogea), a predicat Sfântul Apostol Andrei. *Sinaxarul constantinopolitan* din 30 noiembrie confirmă această știre; dovada acestui fapt o constituie atât creațiile folclorice, cât și toponimele (peștera și pârâul Sfântului Andrei), numele de *Undrea* dat lunii decembrie etc. Sfântul Andrei a hirotonit episcopi în cetăți, în special la Tomis⁵¹. Numărul mare de martiri menționați în secolele III-IV în zona Dunării de

⁴⁸ Onu, Liviu, *Terminologia creștină și istoria limbii române*, Editura Academiei Române, București, 2000, p. 13.

⁴⁹ Tertulian (240), în lucrarea *Împotriva iudeilor*, afirma că “Hristos stăpânește și în ținuturile sarmaților, dacilor, germanilor și sciților”; Sfântul Iustin Martirul și Filosoful (+165), în *Dialogul cu iudeul Tryfon*, spunea că « nu există niciun neam, fie și trăind în căruțe și în corturi și crescând vite, la care să nu se facă rugăciuni în numele lui Hristos ».

⁵⁰ Pe lângă numărul mare de inscripții creștine, sunt importante: donariul de la Biertan (secolul al IV-lea), cu inscripția *Ego Zenovius votum posui*, gema de la Potaissa (Turda, secolul al IV-lea), cu inscripția paleocreștină *Ihtis*, altarul de la Cluj-Napoca (începutul secolului al IV-lea) cu inscripția *Sit tibi terra levis* (Să-ți fie țărâna ușoară), biserica creștină de la Slăveni (Olt, secolul al IV-lea) ș.a.

⁵¹ Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, EIBMBOR, București, 1980, p.56.

Jos este o încă dovadă a răspândirii creștinismului pe teritoriul țării noastre⁵². Terminologia creștină latină folosită pe teritoriul țării noastre reprezintă încă un argument pentru susținerea aceleiași opinii.

Termenii: *Dumnezeu, cruce, altar, înger, biserică, tâmplă, botez, duminică, sărbătoare, Crăciun, Paști, Rusalii, Păsesimi, ajun, preot, rugăciune, cuminecătură, domn, crede, cer, nuntă, părinte, ruga, scriptură, sânt/sân, toca, zău, zână, zănatic, cununa, închinare, câșlegi, cârnelegi, credință, lege, răposat, mormânt, priveghi, cimitir, urare, martor, jurământ, blestem, binecuvântare, păcat, păgân, drac* ș.a. se regăsesc până azi atât în limbaajul religios, cât și în limba comună.

Așadar, limba română păstrează o serie de cuvinte din latină, termeni fundamentali privind viața religioasă. Acest prim strat terminologic este numit de Liviu Onu strat latino-elin, având în vedere faptul că propovăduitorii creștinismului, provenind din lumea elenistică au contribuit la impunerea termenilor grecești și în latină.

Stratul terminologic latino-elin cuprinde atât termeni religioși propriu-ziși (*ajun, ajuna, altar, biserică, a blestema, a boteza, cârneleagă, câșlegi, comandă, Crăciun, crede, credință, creștin, cruce, cumineca, drac, duminică, Dumnezeu, Florii, închina, înger, lege, lumânare, Paști, păcat, păgân, Păsesimi, preot, priveghea, ruga, rugăciune, sărbătoare, sânt, tâmplă, tămâie, toacă*), cât și cuvinte care dobândesc semnificație religioasă numai în anumite contexte (*acoperământ, adormire, aproapele, arginți, ascultare, bătrân, căldură, cântare, cină, domn, fiu, frate, frânge, intrare, înălțare, învia, judecată, laudă, linguriță, părinte, popor, purcede, săptămână, sec, tată, tăia, tunde, unge, vas*).

Abordând terminologia creștină din punctul de vedere al originii ei, lingvistul Liviu Onu⁵³ este de părere că o bună parte din termenii menționați mai sus au pătruns în latină din limba greacă: *biserică, blestem, boteza, creștin, drac, înger, Paști, preot*. Același cercetător împărtășește ca, de altfel, majoritatea specialiștilor, teza istoricului Vasile Pârvan⁵⁴, potrivit căreia creștinismul începe să devină credința generală a poporului „abia după anul 350”. Afirmția sa se bazează pe mai multe argumente:

- cuvântul latinesc *basilica*, provenit din greacă, avea sensul „loc de judecată”; după Edictul de la Milan (313), prin care împăratul Constantin cel Mare acorda libertate religioasă creștinilor, basilicile au fost cedate creștinilor pentru oficierea cultului; astfel, începând din secolul al IV-lea, s-au numit *basilici*;
- către sfârșitul secolului al IV-lea, Constantin cel Mare proclamă *duminica* (*dies dominica*) ziua Domnului; astfel, expresia *dies solis* este înlocuită cu

⁵² Nicandru și Marcian, preotul Montanus și soția sa, Maxima, sfinții de la Niculițel (Zoticos, Attalos, Kamasias, Filipos), episcopul Irineu, Epictet și Astion, Emilian de la Durostorum etc.

⁵³ Onu, Liviu, *op. cit.*, p. 9.

⁵⁴ Pârvan, Vasile, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, p. 143.

dies dominica; noul termen, abreviat *dominica*, se răspândește și devine popular în secolele V-VI;

- verbul *communicare* devine termen specializat („a se împărtăși”) după anul 400 și este răspândit de misionarii creștini;
- cuvântul *drac*, provenit în latină tot din greacă (unde avea sensul „șarpe fabulos, balaur”) s-a răspândit la daco-romani cu sensul de „animal ce simbolizează geniul răului”; la popoarele romanice din Apus, evanghelizate de misionari veniți de la Roma, termenul receptat a fost *diabolus* („destrăcătorul”), fapt ce duce la concluzia că misionarii predicatori ai creștinismului în Dacia au venit din altă parte decât de la Roma⁵⁵;
- interesantă este explicația oferită de Vasile Pârvan referitoare la modificarea sensului cuvântului *paganus* („țăran, sătean”), care a dobândit sensul de „necreștin, păgân”. Această modificare s-a produs în momentul în care creștinismul a început să se răspândească la orașe, cei de la sate fiind necreștini. Țăranii erau așadar necreștini, lipsiți de credință religioasă, păgâni.

Practicarea cultului religios implică, pe lângă discursul oral, texte scrise și, în consecință, a apărut preocuparea pentru pregătirea unor cadre specializate pentru acest domeniu, pregătire care s-a realizat, probabil, pe lângă mănăstiri. Biserica și în special mănăstirile, au avut un rol determinant în apariția textelor scrise. Acolo s-au format primii copişti și primii traducători (ai textelor biblice). Stau mărturie în acest sens bibliotecile multor mănăstiri (Dragomirna, Horezu, Tismana, Bistrița, Neamț, Putna, Suceava) și manuscrisele păstrate până astăzi în acele lăcașuri. Sursa textelor care au constituit suportul traducerilor transpare la nivelul lexicului. Termeni fundamentali ca *biserică*, *preot*, *scriptură*, *credință* trimit direct la latină.

Mulți termeni creștini fundamentali, cu toate că sunt latini, diferă de termenii latini „care au iradiat de la Roma în tot Occidentul latin, ba uneori chiar și la popoarele germanice”⁵⁶. De exemplu, în limba română, cuvântului *credință*, provenit din latinescul *credentiam*, îi corespund în limbile romanice occidentale *foi* (fr.), respectiv *fede* (it.), care provin din latinescul *fides*; româna păstrează termenul biserică din lat. *basilicam*, în timp ce în franceză s-a moștenit termenul *eglise*, iar în italiană *chiesa* (<lat. *ecclesia*)⁵⁷. Cu toate că termenul *basilica* a fost preferat în limba română, de la *ecclesia* s-au format derivate care reprezintă termeni religioși: *eclesiarh* „cleric, sacristan”, „(înv.) călugăr care administrează veniturile mănăstirii”; *eclesiarhie* „administrarea veniturilor unei mănăstiri”, *Eclesiast* „una din cărțile *Vechiului Testament*, atribuită lui Solomon”, *eclesiastic* „bisericesc”.

O parte din termenii creștini fundamentali s-au transmis până azi în forma lor grecească, foarte puțin latinizată, întrucât misionarii, vorbitori de limbă greacă,

⁵⁵ Lupșa, Ștefan, *Creștinismul românesc a fost de la început ortodox*, în *Studii teologice*, II, 1949, nr. 9-10, p. 623, apud Onu, Liviu, *op. cit.* p. 10.

⁵⁶ Stăniloae, Dumitru, *Vechimea și spiritualitatea termenilor creștini români în solidaritate cu ale limbii române în general*, în *BOR*, 1979, nr. 3-4, p. 563.

⁵⁷ Onu, Liviu, *op. cit.*, p. 13.